

Björnö

Natur och kultur utmed spåret på Björnö

Siffror inom parentes hänvisar till punkter på Björnökartan

Under 1970-talet hade Björnös tidigare markägare omfattande exploateringsplaner. På grund av områdets naturvärden kom planerna inte att genomföras. 1982 fick Skärgårdsstiftelsen med hjälp av Naturvårdsverket möjlighet att köpa Björnö. Därefter blev Björnö naturreservat som förvaltas av Skärgårdsstiftelsen.

Målsättningen med skötseln är att bibehålla den genuina karaktären av skärgårdsmiljö där skogen vårdas samt åkermark rustas upp. Björnö har en mycket varierad natur med hällmarkstallskog, sumpskog, ädellövskog, hagmark, sjöängar, vassbälten, sandstränder (1) och branta klippor. Som en följd av de olika naturmiljöerna och långvarig kulturpåverkan är dessutom florin mycket rik. Delar av Björnö utgörs av småskaliga odlingslandskap kantade av bl a ekar och enar som vittnar om flerhundraårig hävd. De öppna markerna har tillhört den torpbebyggelse som finns på halvön.

Björnös historia

Av stort kulturhistoriskt intresse är torpen Björnötorp (2), Småängen (3) och Ramsviken (5). De låg under Björnö gård, belägen före avfarten till reservatet. Torpen finns på en karta från 1701. De små torpstugorna vid sina skyddade viklägen är välbevarade och ger tillsammans med omgivande åkerlappar en god bild av hur torplivet tedde sig i skärgården under 1700- och 1800-talen. Spår av torparnas slitsamma liv hittas i odlingsrösen, stengårdsgårdar och grunder till ekonomibyggnader.

Stugan med brutet tak vid infartsvägen, strax före reservatets parkering, är Björkviks torp, byggt omkring 1830 med välbevarad karaktär från byggnadstiden. De andra torpstugorna har idag utseende från främst 1800-talet och sekelskiftet 1900. De första stugbyggnaderna brändes ner under rysshärjningarna 1719. Torpet Norrviken tillkom sent, omnämns första gången 1891.

Ursprunget till halvöns namn, Björnö, är okänt. Björn-namn är vanliga i skärgården, ibland tycks de syfta på att terrängens profil liknar en björnrygg. Det är också möjligt att namnet är ett minne av en grundstötning eller förlisning. I äldre tider, bl a på 1500-talet, förekom Björn(en) som skeppsnamn. Den "Stora Skepsleden" eller "Stockholmsleden" som gick innanför Nämdö och Runmarö passerade Björnö. Farleden omnämns redan vid 1200-talets mitt i en seglingsbeskrivning som ingick i den danske kungen Valdemars II:s jordebok.

Bete vid Småängen

Bete och slätter är en återkommande störning som medför att ingen art kan konkurrera ut någon annan. Därför ges goda förutsättningar för en stor biologisk mångfald, där många arter kan samexistera. Ett kontinuerligt bete under en lång tid medför att olika arter upprättar olika strategier för att undkomma och överleva djurens betande. Några olika anpassningar är exempelvis att ha en bladrosett mycket nära marken, vara taggiga eller smaka illa. Om betet eller slätten uteblir minskar antalet arter på sikt. Konkurrensstarka och kvävegynnade arter som hundkåx, smörblomma och maskros tar istället över.

Jätteekar

Eken är ett av våra vanligaste lövträd men är unik av flera skäl. Dels kan den bli extremt storväxt och gammal, upp till 1000 år, dels kan många olika organismer trivas i eller på eken. Upp till 1500 arter kan hittas i anslutning till en gammal "jätteek". Av dessa kan nämnas olika svampar, som svavelticka och oxtungsvamp, vilka orsakar brunröta som ofta leder till att ekarna blir ihåliga. Av skalbaggar märks ekoxen, som har enorma käkar och vars larver livnär sig av bland annat ek. Mulm finner man i ihåliga ekar. Det är sågspånsliknande gnagresten, spillning från fåglar, fladdermöss och skalbaggar, rester av fågelbon och självklart vedrester av eken. I ekens håligheter trivs fåglar som kattugglan och skogsduvan.

På 1500-talet gjorde staten anspråk på ekarna som växte på böndernas marker. De behövdes för byggande av fartyg till krigsflottan. Först 1830 fick bönderna lösa ut ekarna, ekar på övrig mark släppte staten 1875. Anledningen var att det hade blivit brukligt med järnskrov.

Berggrunden

De berghällar av gnejs som utsiktstornet (4) står förankrat på har genomgått radikala förändringar de senaste 2 miljarder åren. En inledande bergskedjeveckning av urberget gav en bergskedja med troligen samma höjder som Alperna. Under efterföljande årsmiljoner skapades ett peneplan genom nednötning. Den plana ytan

Sandstranden vid Torpesand

Björnötorp brukades ända till 1940-talet, då Johanna Johansson bodde där. Omnämmt första gången 1698.

Torpet Småängen brukades fram till 1934. Omnämmt 1695. Lilla huset till vänster är en s.k. källarstuga där mat förvarades innan det fanns kylskåp.

En jätteek vid Småängen. Eken är ett intressant träd ur både ett kulturhistoriskt och ekologiskt perspektiv.

Landskapsvy från Ramsviken som visar torpets läge nära både en skyddad naturhamn och odlingsmarker. I förgrunden skimtar stengrunden till ett av torpets uthus. Torpet brukades fram till 1935. Torpets sjöbod används idag som raststuga.

”tippades” sedan genom jordplattornas rörelser och vulkanisk aktivitet och vertikala sprickor bildades.

”Tippningen” har medfört att bergrunden sluttar i väst-östlig riktning. Det innebär till exempel att genom landhöjningen har de västra delarna av Värmdö blivit fastland, medan de allra östligaste delarna fortfarande består av öar och kobbar. Sprickorna som uppstod i berggrunden visar sig idag genom den kuperade topografin med berg och dalar; ett så kallat sprickdalslandskap.

En restaurering av sjön Ramsviksträsk påbörjades på 1990-talet.

Den senaste stora händelsen som har omdanat landskapet i stor skala är inlandsisen. Den 2-3 kilometer tjocka isen rörde sig i nordostlig-sydvästlig riktning. På stötsidan slipades och skrapades berggrunden. På läsidan blev trycket mindre och det medtransporterade materialet avsattes som morän. Idag kan detta ses väldigt tydligt på sina håll i skärgården med kala hållar i nordöst och vegetationsklädda sidor i sydväst.

Fågellivet

Björnö hyser ett rikt fågelliv med många rastande och häckande arter. Av de senare märks exempelvis skäggdopping, småskrake, bivråk, morkulla, skogssnäppa, rödbena och sävsparv. Under våren passerar ett flyttfågelsträck och av de rastande arterna ses bland annat skedand, årta, gravand, grönbena, blå kärrhök, stenfalk, gulärta och rosenfink. Även under hösten är sträcket här mycket starkt med framför allt stora mängder sjöfågel. Under senhösten och vintern används de skyddade vikarna av ibland flera tusen vigg, brunand och alfågel. Även den imponerande havsörnen kan ses regelbundet i området.

Ramsviksträsk

Ramsviksträsk (6) är sjöns ursprungliga namn som den nu har återfått efter att ha hetat Trollsjön i flera år. Trollsjön sänktes i flera etapper med syftet att frilägga bebyggelsebar mark. Sänkningen medförde dock negativa konsekvenser för sjöns ekologi. Den öppna vattenspegeln minskade radikalt, vass bredde ut sig och sly etablerade sig på den torrlagda sjöbotten. Färre fiskar och andra organismer kunde överleva i en sådan miljö. 1995 höjde Skärgårdsstiftelsen sjön till dess ursprungliga nivå med syftet att förbättra de ekologiska förutsättningarna. I och med höjningen tillfördes mycket ny näring till sjön. Det kan ta mer än 10 år innan näringsbalansen i sjön har stabiliserat sig.

Källor:

Skogsstyrelsen 1996, ”Eken. Biotopfaktablad”, Jönköping 1996.
Länsstyrelsen i Södermanlands län, ”Sörmlandsträd. Gamla träd i odlingslandskapet”, Nyköping 1999.
Eliasson, B., ”Mellersta skärgårdens natur- och kulturvården enligt 3kap.NRL”, KTH Stockholm 1996.
Huddinge kommun, hemsida, 2004.
Skärgårdsstiftelsen, hemsida, 2004.
Wermdö ornitologer, hemsida, 2004.

